

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ

У статті досліджено зміст, особливості, види договору страхування та порядок його укладання і припинення в цивільній авіації.

Ключові слова: страхування, договір страхування, цивільна авіація, алеаторний договір, обов'язкове авіаційне страхування, добровільне авіаційне страхування, страховик, страхувальник, правила страхування.

В Україні в умовах євроінтеграційних прагнень питання страхування у сфері цивільної авіації є актуальними, оскільки піднімає безліч проблемних та спірних питань в юридичній науці. Відносини, що виникають між особами, зацікавленими у страхуванні свого життя, майна, відповідальності та інших майнових інтересів, що не суперечать чинному законодавству України (страхувальниками), з одного боку, та особами, які здійснюють страхування (страховиками), а з іншого, опосередковуються договором страхування.

Правове регулювання договору страхування регулюється Цивільним кодексом України [1], Законом України «Про страхування» [2], а також іншими нормативно-правовими актами. Офіційне тлумачення цього терміна в Україні наведено в ст. 16 Закону України «Про страхування», відповідно до якого договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору [2]. Тотожне визначення договору страхування дає і ст. 979 Цивільного кодексу України [1]. Проаналізувавши дане визначення, можна зробити певні висновки.

По-перше, договір страхування у сфері цивільної авіації є оплатним договором, оскільки діям страхувальника відповідає обов'язок страховика вчинити зустрічну дію.

По-друге, даний договір може бути двостороннім або трьохстороннім (договір на користь вигодонабувача), оскільки у кожній із його сторін виникають права та обов'язки.

По-третє, договір страхування є реальним, оскільки він набирає чинності з моменту оплати страхувальником страхової премії або першого

страхового внеску. Договір страхування відноситься до алеаторних (ризикових) договорів. Згідно з теорією цивільного права специфіка алеаторних угод полягає в тому, що залежно від настання чи ненастання встановленої обставини виграє одна сторона, а програє інша [3, с.318]. Договір страхування у сфері цивільної авіації укладається в письмовій формі. Факт укладення його може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою страхування.

Значення авіаційного страхування полягає в тому, що авіаційне страхування – це загальна назва комплексу майнового, особистого страхування та страхування відповідальності, яка впливає з експлуатації повітряного транспорту і захищає майнові інтереси юридичних та фізичних осіб у разі настання певних подій, визначених договором страхування або законодавством [4, с.109].

Розрізняють обов'язкове та добровільне авіаційне страхування. Обов'язковість низки авіаційних видів страхування обумовлена міжнародними конвенціями з цивільної авіації, до яких приєдналася Україна, та внутрішніми законодавчими актами. Воно поширюється на усіх авіаексплуатантів України як на території нашої країни, так і за її межами. До обов'язкових видів страхування відносять:

– страхування відповідальності повітряного перевізника за шкоду, заподіяну пасажиром, багажу, пошти, вантажу;

– страхування відповідальності експлуатанта повітряного судна за шкоду, заподіяну третім особам;

– страхування членів екіпажу повітряного судна та іншого авіаційного персоналу;

– страхування працівників замовника авіаційних робіт, осіб, пов'язаних із забезпеченням технологічного процесу під час виконання авіаційних робіт;

– страхування повітряних суден.

Добровільні види авіаційного страхування – це широкий спектр в основному страхування май-

на та страхування відповідальності різних підприємств і організацій, котрі беруть участь у функціонуванні цивільної авіації – це: 1) страхування від нещасних випадків; 2) страхування повітряного транспорту; 3) страхування відповідальності власників повітряного транспорту (включаючи відповідальність перевізника).

Порядок та умови проведення авіаційних видів страхування є специфічними і потребують докладного висвітлення. Це, зокрема, зумовлено такими чинниками:

- авіаційне страхування має справу з особливими, відмінними від інших видів майна ризиками;
- значний розмір страхових сум передбачає угодження дій страховиків і перестраховиків;
- авіаційні ризики можуть тягти за собою катастрофічні та кумулятивні збитки;
- авіаційне страхування тісно пов'язане з міжнародним страховим ринком;
- авіаційне страхування регулюється як національним, так і міжнародним правом;
- для проведення операцій з авіаційного страхування потрібна розвинена спеціалізована інфраструктура;
- авіаційні ризики висувають високі вимоги до професійної підготовки фахівців, які здійснюють їх страхування.

Отже, авіаційне страхування є досить складним за своєю суттю, а його реалізація потребує від страховика особливого підходу.

Питанням теоретичних та практичних основ страхування в авіаційній сфері присвятили свої роботи наступні вчені: Морозова І. Л., Шматко О. Ю., Фурман В. М., Євченко Ю. В. Осадець С. С., Базидевич В. Д. та інші.

Правове забезпечення цього виду страхування дуже різноманітне. Воно містить норми міжнародних угод та конвенцій (Варшавська конвенція, Гвадалахарська конвенція, Римська конвенція та інші), до яких приєдналась наша держава; нормативні акти міжнародних організацій цивільної авіації, членом яких є Україна (ІКАО, ІАТА; норми внутрішніх законодавчих актів, що регулюють діяльність як цивільної авіації, так і страхування (Повітряний кодекс України, Закон України «Про страхування»).

Суб'єктний склад страхового правовідношення в цивільній авіації включає дві групи суб'єктів. До першої групи належать страховик і страхувальник, тобто особи, які є сторонами договору страхування. Друга група суб'єктів страхових правовідносин представлена застрахованими особами та вигодонабувачами – третіми особами.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про страхування», страховиками визнаються фінансові установи, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності [2]. Страховик – це юридична особа (страхова компанія), яка згідно з договором страхування або відповідною нормою закону бере на

себе зобов'язання за визначену винагороду відшкодувати страхувальнику або іншій застрахованій особі шкоду, що виникла в разі настання певної події (страхових випадків)[4, с. 110].

Щоб страхова компанія могла здійснювати авіаційне страхування, вона має задовольняти певні неодмінні умови, а саме: 1) повинна мати підготовлених фахівців-експертів, які володіють не лише економікою страхування, а й глибокими знаннями з питань технічної експлуатації повітряних суден, сертифікації в цивільній авіації, правил виконання польотів і, безперечно, міжнародного права; 2) широку систему перестраховування.

Так за розміром страхових сум, авіаційні ризики є одними з найбільших узагалі з усіх видів страхування (десятки, сотні мільйонів, а іноді й мільярди доларів). Звичайно, щоб розмістити такі ризики, потрібно не лише залучити фінансові можливості національного страхового ринку, а й вдаватися до послуг міжнародного страхового ринку. Таку роботу неможливо здійснити без наявності договорів перестраховування з національними страховиками та міжнародними страховими брокерами; 3) фахівців з міжнародного права або договорів з міжнародними юридичними компаніями. У разі настання страхового випадку в цивільній авіації, як правило, питання відшкодування регулюються законами багатьох держав: країни, на території якої сталася подія, країни реєстрації авіаперевізника, країни – власника літака, та країн, громадяни яких постраждали в авіаційній події. Тому для врегулювання будь-якого серйозного страхового випадку з авіаційного страхування потрібні знання та грамотне застосування всіх цих законів; 4) наявність актуарних розрахунків з акумуляції ризиків. Розрахунок власного утримання страховика з огляду на велику акумуляцію ризиків є необхідною умовою прийняття будь-якого ризику з авіаційного страхування. Як правило, страховик виділяє загальну або акумульовану квоту – чітко визначену частку фінансових коштів (100%) на всі види авіаційного страхування. Визначення частки власного утримання страховика за кожним із видів потребує розрахунків. Під час розрахунків акумуляції ризику береться до уваги, що в разі катастрофи (аварії) літака, як правило, потрібно здійснювати виплати як за сам літак – пошкоджене майно (наприклад, 50 % від акумульованої квоти), так і за загиблих членів екіпажу (а їх в екіпажі 5–7 осіб – 10 % від квоти), так і за загиблих пасажирів (Ан-24 – 46/48 пасажирських місць, Ту-154 – 168 таких місць – наприклад, 20 % від квоти), вантаж, прийнятий до перевезення і за пошкоджене уламками літака майно на землі (20 % від квоти).

Так, згідно з ст. 3 Закону України «Про страхування», страхувальниками визнаються юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України. Л. Л. Кінашук вважає таке визначення надто вузьким і пропонує визнавати страхувальниками юридич-

них і фізичних осіб, які мають страховий інтерес і вступають у відносини зі страховиками за приписом закону, беруть участь у створенні страхового фонду шляхом сплати внесків і мають право на компенсацію у разі настання страхового випадку [5, с. 72]. Обґрунтованою видається позиція А. І. Худякова, який розглядає страхувальника як суб'єкта страхового правовідношення, котрий визначений страховий інтерес і має право вимагати від страховика страхового захисту цього інтересу [6, С. 251].

У страхуванні згідно з ст. 4 Закону України «Про страхування» встановлено, що об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать законодавству України, пов'язані: – з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи; – з володінням, користуванням і розпорядженням майном; – з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Зміст договору страхування у сфері цивільної авіації як спільного вольового юридичного акта сторін становлять умови, на яких укладена їх відповідна угода. Визначення змісту договору має велике практичне значення, оскільки від цього залежать особливості виникнення прав і обов'язків, можливість належного виконання зобов'язань. Законодавством визначені умови, які повинні міститися в договорі страхування (ст. 16 Закону «Про страхування»), а також передбачається, що договори страхування укладаються відповідно до правил страхування. Правила страхування – це локальний нормативний акт страховика, який містить умови конкретного виду страхування і підлягає реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Як передбачено цивільним законодавством, договір вважається укладеним, якщо між сторонами в належній формі досягнуто угоди за всіма його істотними умовами.

Істотними є умови про предмет договору, умови, які законодавством визнані суттєвими або необхідними для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. До таких умов договору страхування в авіаційній сфері, крім предмета страхування і страхового внеску (премії), належить умова, що стосується страхового випадку. Події, визнані як страхові випадки, що тягнуть за собою виплату страхових сум, мають бути чітко зафіксовані в договорі і погоджені сторонами.

Порядок укладання договору визначається цивільним законодавством, зокрема Законом України «Про страхування». Існують дві стадії у процесі укладання договору: 1) пропозиція однієї сторони іншій вступити в договірні відносини (оферта); 2) одержання і прийняття пропозиції іншою стороною – акцепт, що вказує на згоду останньої

укласти договір на умовах, закладених у пропозиції. Питання про правову характеристику оферти не може розглядатися без урахування теоретичних положень, розроблених наукою, та постанов цивільного законодавства. Пропозиція щодо укладання договору може визначатися як оферта, якщо вона відповідає ряду необхідних ознак, зокрема, з оферти має випливати волевиявлення на укладання договору, а не просто наводитися інформація про можливість укладання договору. Оферта має бути адресована конкретній особі.

Законодавче визначення оферти і перелік ознак, яким вона має відповідати, передбачено в цивільному законодавстві. Згідно з ним пропозиція щодо укладання договору однієї або кількох конкретних особам є офертою, якщо вона достатньо визначена і відображає намір особи, яка внесла пропозицію, вважати себе пов'язаною договором у разі її прийняття (акцепту). Пропозиція вважається достатньо визначеною, якщо в ній зазначені істотні умови договору або порядок його визначення.

Законодавство в Україні розрізняє порядок укладання договорів залежно від пропозиції, зробленої однією зі сторін з визначенням строків для відповіді або без їх визначення. Коли пропозиції укласти договір зроблено із вказівкою строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо особа, котра його запропонувала, одержала від іншої відповідь про прийняття пропозиції протягом цього строку. Якщо пропозиція укласти договір зроблена без зазначення строку для відповіді, момент укладання договору встановлюється залежно від того, в усній чи письмовій формі подано пропозицію. У першому випадку договір визнається укладеним, якщо інша сторона терміново повідомила особу, яка внесла пропозицію, про прийняття цієї пропозиції. В іншому випадку угода вважається досягнутою і договір укладеним, якщо повідомлення про прийняття пропозиції одержано до строку, встановленого законодавством, а якщо такий строк не встановлений, – у межах необхідного для цього часу.

До форми договору страхування в галузі цивільної авіації застосовують загальні правила, установлені для форми угоди. Якщо згідно із законодавством або угодою сторін договір має бути укладений у письмовій формі, то він може бути укладений складанням одного документа, підписаного сторонами, обміну листами, телетайпограмами і т. ін., а також підписаний стороною, яка їх надсилає. Законодавство передбачає, що для укладання договору страхувальник подає страховикові письмову заяву встановленої форми або іншим способом повідомляє про свій намір укласти договір страхування. Для письмового визнання договору страхування необхідна не тільки письмова заява страхувальника, а й письмова згода страхової організації на укладання такого договору, підтвердження якої є страхове свідоцтво (страховий поліс), видане страховиком.

Дія договору страхування в цивільній авіації припиняється за згодою сторін, а також у разі:

1) закінчення терміну дії; 2) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі; 3) несплати страхувальником страхових платежів у встановлені в договорі терміни. При цьому договір вважається достроково припиненим у разі, якщо перший (або черговий) страховий платіж не був сплачений за письмовою вимогою страховика протягом десяти робочих днів з дня висунення такої вимоги страхувальникові, якщо інше не передбачено умовами договору; 4) ліквідації страхувальника – юридичної особи або смерті страхувальника-громадянина чи втрати ним дієздатності за винятком випадків, передбачених статтями 21–23 Закону «Про страхування»; 5) ліквідації страховика в порядку, установленому законодавством України; 6) прийняття судового рішення про визнання договору страхування недійсним; 7) в інших випадках, передбачених законодавством України. Дія договору страхування може бути достроково припинена за вимогою страхувальника або страховика, якщо це передбачено умовами договору страхування.

Підводячи підсумки дослідження, можна зробити певні висновки.

По-перше, договір страхування в галузі цивільної авіації є самостійним цивільно-правовим договором, який поєднує, як загальні ознаки, властиві будь-якому цивільно-правовому договору про надання послуг, так і особливі.

По-друге, основним доказом факту укладення договору страхування є страховий поліс. Останній не може визнаватися цінним папером. Основними видами авіаційного страхування є: страхування відповідальності експлуатанта повітряного транспорту перед третіми особами, пасажирами, за ван-

таж та пошту; страхування корпусу (Каско) повітряного судна; страхування членів екіпажу повітряного судна.

До авіаційного страхування можна також віднести страхування відповідальності аеропортів перед третіми особами, а також страхування відповідальності виробників продукції авіаційного призначення. Правове забезпечення авіаційного страхування містить норми міжнародних угод та конвенцій, до яких приєдналась Україна; нормативні акти міжнародних організацій цивільної авіації, членом яких є Україна (ІКАО, ІАТА); норми внутрішніх законодавчих актів, що регулюють діяльність як цивільної авіації, так і страхування. Обов'язковість авіаційного страхування визначена міжнародними Конвенціями Цивільної авіації, до яких приєдналась Україна, Повітряним Кодексом (ст. 103), Законом України «Про страхування».

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Голос України. – 2003, 12.03.2003, № 45–47; 13.03.2003, № 47–48.
2. Закон України «Про страхування» в редакції Закону від 4.10.2001 р. // ВВР, 2002. – № 7. – С. 50.
3. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. – М., 1997. – С. 318.
4. Страхування: Підручник. / Керівник авт. кол. і наук. ред. Осадець С. С. – К.: КНЕУ, 1998. – 528 с.
5. Кінашук Л. Л. Страхове право: [підруч.] / Кінашук Л. Л. – К.: Атіка, 2007. – 256 с.
6. Худяков А. И. Страховое право / Худяков А. И. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 691 с.

Н. В. Троцюк

Правовая природа договора страхования в гражданской авиации.

В статье исследованы особенности договора страхования в гражданской авиации, виды договора страхования в гражданской авиации, а также содержание договора страхования и порядок его заключения и прекращения.

N. V. Trotsyuk

Legal nature of insurance contracts in civil aviation.

The article focuses on research of particularities of subjective structure of an insurance contract in civil aviation, types of insurance contracts in civil aviation, as well as content of insurance contract and order of its conclusion and termination.